

JEVREJSKA KULTURA I UMETNOST

Katalog izložbe „Sinagoga”

Izložba koja je od novembra 1960. do januara 1961. god. pod nazivom „Sinagoga” bila otvorena u Recklinghausenu (Zap. Nemačka), pobudila je veliko interesovanje u svetu izvanrednim bogatstvom i celovitošću prikaza jevrejske sakralne, a delom i profane umetnosti od doba patrijaraha do naših dana. Oko organizovanja ove jedinstvene izložbe bili su okupljeni najistaknutiji judaisti Evrope, Amerike i Izraela, a eksponati su prikupljeni iz mnogobrojnih muzeja i privatnih zbirki raznih zemalja.

Izložba je bila podeljena na četiri odeljka: prvi je nosio naziv „Biblija u ogledalu arheologije”, u drugom su obuhvaćeni rukopisi, štampane knjige i nadgrobni spomenici, u trećem kultne sasude za sinagogalnu i kućnu upotrebu, a u poslednjem su prikazane starozavetne teme i scene iz jevrejskog života obuhvaćene u likovnoj umetnosti.

Katalog štampan povodom ove izložbe, bogato opremljen reprodukcijama eksponata, crno-belim i u boji, objavljuje mnoge priloge istaknutih naučnika za svaki pojedini odeljak izložbe.

Dr H.L.C. Jaffé, pom. direktora Gradskog muzeja u Amsterdamu, u uvodnom članku ističe nepromenljivost osnovnih oblika jevrejskih spomenika kulture i umetnosti kroz tri milenije, bez obzira na tlo gde su nikli, kao posledicu tradicionalnog jevrejskog učenja o čovekovom životu, delatnosti i moralu, bez teritorijalne i vremenske ograničenosti.

O prvom odeljku izložbe piše Dr Penuel P. Kahane, direktor Arheološkog muzeja u Jerusalimu. On podvlači zadatak arheologije da svojim rezultatima pruži mogućnost vizuelne predstave života i događaja iz vremena koje opisuje Stari i Novi zavet, počevši od doba patrijaraha (u XX v. pre n.e.) pa sve do tzv. „Doba sinagoga” (od II do VI v. n.e.). Dr Kahane daje kraću analizu dragocenih eksponata na ovoj izložbi, počevši od kanaanskih statueta, izraelske keramike (kultne sasude, svjetiljke, posude za domaću upotrebu) i fragmenata arhitektonskih spomenika, do nadgrobni ploča i osuara.

O značajnoj, iako maloj izloženoj zbirci starog jevrejskog novca, kao istorijskim dokumentima od metala, piše Arie Kindler, kustos muzeja

Haaretz u Tel-Avivu. Prvi jevrejski novac iskovan na palestinskom tlu nastao je u IV veku pre n.e. iz doba persijske dominacije i kovan je po grčko-feničanskom uzoru. Pojedini primerci nose natpis „JHD” (Jehud). Zatim je nastao prekid od preko 250 godina u kovanju jevrejskog novca, te je u vreme dinastije Makabejaca, za vlade Jovana Hirkana I (135 — 104 pre n.e.) ponovo kovan jevrejski novac — malih dimenzija, od bronz, sa jevrejskim natpisima. Grčki uticaj je i ovde vidljiv. Novac su kovali i naslednici Hirkana I — Juda Aristobul, Aleksandar Janaj (koji se prvi na novcu nazivao kraljem) i Matatja Antigon. Za vlade ovog poslednjeg Makabejca pojavio se prvi novac sa predstavom minore. Novac kovan za vreme Iroda i njegovih naslednika ima raznovrsniji amblematski sadržaj, helenističkog i rimskog uzora. Natpisi na novcu su grčki. Agripa I (37 — 44 god. n.e.), unuk Irodov, kovao je prvi novac sa svojim likom, namenjen oblastima pod njegovom vlašću sa nejevrejskim stanovništvom. Novac rimskih imperatora za porobljenu Palestinu nosio je natpis JUDAEA CAPTA i figuru skrušene Jevrejke pod palmom.

Za vreme jevrejskog ustanka od 66 — 70 god. n.e. kovan je novac sa jevrejskim simbolima (palma, lulav, etrog i dr.) i jevrejskim natpisima („Sveti Jerusalim”, „Izraelski šekel”). Najlepši jevrejski novac kovan je za vreme ustanka pod vodstvom Bar-Kohbe 132 god. n.e. u kratkom periodu slobode, sa bogatom čisto jevrejskom amblematikom i simbolikom i jevrejskim natpisima.

Uz kraći članak prof. M. Avi-Yonaha o ranim sinagogama (od II do VII veka n.e.) koji je izvod iz njegovog veoma značajnog rada „Arhitektura prvih sinagoga u Palestini i Diaspori”, prikazano je nekoliko fragmenata arheoloških iskopina sinagoga u Beth She'arimu, Beth Sheanu i Tirat-Zvui (kultne sasude, natpisi na kamenu, podni mozaik). To je samo mali deo velikog perioda sinagogalne umetnosti Palestine.

Rukopisi nađeni 1947. u pećinama kraj Mrtvog mora — koji su senzacionalno otkriće najstarijih jevrejskih biblijskih tekstova, i o kojima je svojevremeno pisao i jedan od najistaknutijih izraelskih arheologa, pok. prof. Eleazar Sukenik, takođe su jednim delom prikazani na izložbi i reprodukovani u katalogu.

O jevrejskim rukopisima, prikazanim u drugom delu izložbe, piše prof. dr Ernst Roth, glavni rabin (Landesrabbiner) iz Majnza, podvlačeći njihovu raznovrsnost, koja je adekvatna raznovrsnosti duhovne preokupacije Jevreja (biblijski tekstovi, verski zakoni, liturgijski tekstovi, pesme, pripovetke, Kabale, tekstovi iz oblasti morala, etike, istorije, medicine, astronomije, astrologije, a rede matematike i prirodnih nauka) i dajući ujedno i kraću analizu jevrejskog pisma koje je upotrebljavano u tim rukopisima (kvadratno, kurzivno i tzv. masket).

U kraćem izvodu iz raznih jevrejskih enciklopedija dat je u katalogu presek istorijata štampane jevrejske knjige od XV veka nadalje. Sačuvano je 150 najstarijih jevrejskih štampanih tekstova — inkunabula, nastalih u Italiji, Španiji, Grčkoj, Turskoj, Belgiji, Nemačkoj, Poljskoj, Holandiji i Engleskoj, i takođe i onih tekstova koji su štampani u Africi i Aziji posle izgonu Jevreja iz Španije 1492. god.

Knjiga Abudraham štampana 1512. god. u Fezu, slogom koji potiče iz Portugalije, ujedno je i prva štampana knjiga nastala na tlu Afrike. U Kairu je 1912. god. postojala jevrejska štamparija. Štampani Komentar Daniela iz Safeda (1563) je najstarija očuvana jevrejska štampana knjiga u Aziji.

Veoma su zanimljivi i podaci o prvim jevrejskim štamparima i štamparskim porodicama — na pr. porodica Soncinos bavila se štamparstvom sa kolena na koleno u XV i XVI veku; porodica Bomberg u XVI veku.

Štampane su ne samo verske knjige, već i almanasi, sanovnici i dr. Jevrejska štampana knjiga prodire u XIX veku i na Daleko istok, pa se tamo čak i štampa (Cochin-China, Bombay, Poona, Calcuta i dr.).

Mnogovekovna cenzura kojoj su bile izložene jevrejske knjige u katoličkim zemljama, uništavanje jevrejskih štamparija i knjiga prilikom opštih progona Jevreja, sprečavali su veći razvoj jevrejske štampane knjige. i bogatiji fond najstarijih primeraka. Ipak i na ovoj izložbi prikazano je preko 100 rukopisa i štampanih knjiga (Tora, Biblija, Mahorim, Hagadot, Talmuda, kalendara, filozofskih radova, Megila i dr.).

Očuvan je velik broj starih nadgrobnih ploča u zemljama Evrope, od kojih je izloženo nekoliko, datiranih od XII do XVII v. sa jevrejskim natpisima.

Umetničko zanatstvo zauzima istaknuto mesto u jevrejskoj umetnosti još od njenih početaka. O predmetima umetničkog zanatstva upotrebljavanim u kultne svrhe piše u katalogu Franz Landsberger, v.d. direktora Jevrejskog muzeja u Cincinnatiju, SAD, pominjući i ugled koji su uživali zanatlije-umetnici, kako oni koji su izradivali predmete od metala, tako i stvaraoci skupocenih vezenih tkanina, kao što su zavese i navlake za Toru. Zatim slede u katalogu opisi preko 300 izloženih kulturnih predmeta uz opšte podatke o njihovom nastanku i upotrebi.

U poslednjem poglavlju kataloga, Heinz Skrobucha, kustos muzeja u Recklinghausenu, piše o starozavetnim temama u jevrejskoj umetnosti, napominjući da se umetnici nisu dosledno pridržavali stroge zabrane figuralnih predstava u jevrejskoj umetnosti. H. Skrobucha piše i o obilju biblijskih tema u hrišćanskoj umetnosti.

Izložba obuhvata 160 eksponata skulpture i slikarstva sa starozavetnom tematikom od rimskih sarkofaga, romanskih reljefa od slonovače, srednjevekovnih ikona i minijatura, radova velikih flandrijskih i holandskih majstora XVI i XVII veka, evropskog slikarstva XVIII i XIX veka do brojnih radova umetnika XX veka. Ogromni raspon od sedamnaest vekova, mnogobrojni i raznovrsni umetnički stilovi, nacionalna raznorodnost umetnika — dobili su na ovoj izvanrednoj izložbi zajednički okvir kroz jevrejsku tematiku.

Katalog izložbe „Sinagoga” ostaje, zbog obilja podataka koje pruža i odličnim reprodukcijama, vrlo koristan priručnik za sve one koji žele da upoznaju i proučavaju jevrejsku umetnost.